

Chápanie noosféry a základy „metafyziky budúcnosti“ v myslení Teilharda de Chardin

Zlatica Plašienková

Abstract. *An Understanding of Noosphere and Principles of “Metaphysics of the Future” in Thought of Teilhard de Chardin*

Teilhard's concept of noosphere will be presented as well as characteristics and trend of development in relation to Teilhard's concept of noosphere. This concept could constitute a basic prerequisite for “metaphysics of the future“, outlined by Teilhard in his “project of the future“.

V tomto príspevku sa pokúsim o stručné prezentovanie Teilhardovej koncepcie noosféry, ktorá z hľadiska jej interpretácie a filozofickej hodnoty, môže, podľa môjho názoru, tvoriť základný predpoklad porozumenia „metafyziky budúcnosti“, ktorú – pri dôkladnom skúmaní – v Teilhardovom myslení nachádzame. Hoci má skôr implicitnú, nie explicitnú podobu, nič nebráni tomu, aby táto metafyzika nezostala nepovšimnutá. Načrtnem ju však iba čiastočne cez prizmu Teilhardovej predstavy či „projektu budúcnosti“.

Predbežné východiská a tvrdenia¹

Mojím východiskovým predpokladom je, že relevantný význam Teilhardovej interpretácie koncepcie noosféry môžeme odhaliť v kontexte takých aspektov, ktoré sú zaujímavé z nasledovných hľadísk:

1. z hľadiska toho, že daná koncepcia poukazuje na všeobecný *vývojový* smer, podľa ktorého, alebo dokonca v zhode s ktorým, by malo ľudstvo **vedome projektovať svoju budúcnosť**. Inými slovami, je to problematika, ktorú Teilhard označuje ako problematiku „splanetizovaného“ či planetárneho ľudstva;
2. z hľadiska toho, že sa týka takého súčasného fenoménu, akým je dnes v živote ľudstva **proces globalizácie**. Treba pripomenúť, že tento proces je samozrejme prepojený tiež s tendenciami opačný-

¹ V tomto texte už nebudem spomínať základné idey učenia Teilharda de Chardin, vzhľadom na to, že na stránkach časopisu RAN som uverejnila niekoľko článkov týkajúcich sa Teilhardovho myslenia. Budem teda predpokladať, že čitateľ sa v prípade potreby k nim môže bez akýchkoľvek problémov vrátiť. Rovnako môže využiť publikáciu: PLAŠIENKOVÁ, Z. – KULISZ, J.: *Na ceste s Teilhardom de Chardin*. Trnava, Dobrá kniha. 2004.

Pri uvádzaní citátov z Teilhardovho diela budem používať súborné vydanie XIII. zväzkov filozoficko-teologických prác vydané v Paríži v Éditions du Seuil ako Evres Completes v rokoch 1955 – 1976. V texte budem písať skrátenú podobu Evres Completes ako Oc. a číslo zväzku, v ktorom je tá-ktorá štúdia publikovaná.

mi, akými sú napríklad rôzne podoby *regionalizácie*. Ďalej je späť so súčasným rozvojom vedy a techniky, informačných technológií, genetického inžinierstva, globálnej politiky, hospodárstva, otázkami demografie, ekológie, spirituality a pod. a s nimi sa viažucimi aj kritickými úvahami o tom, či v týchto javoch ide len o „*pokrok*“, a nie napríklad aj o „*regres*“, alebo o „*dehumanizáciu*“ ľudstva;

3. z hľadiska toho, že daná koncepcia naznačuje odpoveď na vážnu otázku typu: či sa evolúcia zastaví na úrovni vedomia, ktoré dosahujú jedinci druhu (poddruhu) *Homo sapiens sapiens* alebo či tu ide o nejaké ďalšie pokračovanie evolúcie? V prípade, že ak evolúcia prebieha naďalej, bude jej výsledkom nejaký *nadčlovek* alebo nejaký *iný evolučný výtvor*, či tiež nejaký *nový typ organizácie kolektívneho vedomia* takých ľudí, akých poznáme dnes?

Toto sú teda otázky, ktoré nezávisle od ich zodpovedania, sú nemiernie dôležité. Sú totiž úzko prepojené s Teilhardovou ideou o tom, že ľudstvo sa v priebehu evolúcie musí stále **viac zjednocovať, duchovne rásť** a tak vytvárať **kolektívny „nadhistorický“ fenomén**.

Spomenuté hľadiská súvisia do určitej miery s porozumením filozofickej možnosti odhaliť určitú podobu „*metafyziky budúcnosti*“, ktorú Teilhard vo svojom diele načrtáva. Prv, než sa o nej stručne zmienim, pokladám za relevantné priblížiť zopár základných otázok týkajúcich sa chápania samotnej **noosféry**.

Základná interpretácia a genéza pojmu noosféry

V tejto súvislosti by som chcela poukázať na aspekty, týkajúce sa genézy pojmu noosféra, podstaty a vývojových trendov celej Teilhardovej koncepcie noosféry, ale tiež jej tematizácie s chápaním základných otázok procesu evolúcie.

Čo je to teda noosféra? V čom spočíva jej podstata a aká jej základná charakteristika? Aké sú najvýznamnejšie Teilhardove tézy ohľadne noosféry?

Pokiaľ by sme chceli z etymologického významu slova **noosféra** porozumieť jeho určujúci kontext, zistili by sme, že je odvodené od gréckeho slova *nous*, ktoré znamená *rozum*, *mysel*, *duch* a slova *sphaire*, označujúcim nejakú oblasť, prostredie. Ide teda o oblasť ľudského rozumu, myslenia, sféru, ktorú vytvárajú jedinci, spoločenstvá, národy, rasy či rozmanité kultúry. V teilhardovskom interpretačnom aplikačnom rámci predstavuje noosféra „**sféru duchovného obalu**“ našej planéty Zem. Niekedy Teilhard hovorí tiež, že je to „**vrstva myslenia na zemi**“ alebo „**sféra okolozemského vedomia**“, ktorej subjektom je jeden zemský „**planetárny sociálny organizmus**“.

Tieto charakteristiky nachádzame vo viacerých Teilhardových textoch, ktoré sú jasným dôkazom toho, ako sa Teilhardovo myslenie kryštalizovalo v kontexte tejto problematiky, dokonca, ako sám hľadal najvhodnejší termín, ktorým by vyjadril to, čo vo svojich úvahách o ves-

mírnej evolúcii objavoval ako nevyhnutný aspekt na úrovni vývoja ľudstva ako fenoménu, ktorý mení „tvár“ alebo „kožu“ našej Zeme. Je to teda problematika, ktorá zachytáva jednak otázku formovania jeho koncepcie noosféry, ale súčasne nás privádza k poznatku, že Teilhard vidí popri individuálnom človeku (alebo nad individuálnym človekom) aj fenomén **ľudstva ako organizovaného celku**.

S prvým objavením sa termínu noosféra sa u Teilharda stretávame už v jeho korešpondencii z obdobia 1. svetovej vojny. Jeho *Écrits du Temps de la Guerre (1916 – 1919)*² (Listy z čias vojny 1916 – 1919), v rámci ktorých sú zahrnuté aj rôzne štúdie, poukazujú na to, že tento pojem ešte nepoužíva celkom vyhranene, ale skôr ako synonymum takých pojmov ako *veľká monáda*, *duša sveta*, *nadľudstvo*, *kolektívna duša*, alebo to, čo je *nadľudské*. Až v jeho štúdií z roku 1925 pod názvom *L Hominisation*³ (Hominizácia) s podnadpisom *Introduction a une étude scientifique du phénomène humain* (Úvod do vedeckého štúdia ľudského fenoménu) použil termín **noosféra** na označenie **ľudskej sféry**,⁴ hoci ako poznamenáva, tento termín mu prišiel na myseľ už pred 10 rokmi. Bolo to teda v období prvej svetovej vojny, kedy pozoroval na fronte akúsi kolektívnu atmosféru, psychickú energiu organického ľudského celku a hľadal termín na jej pomenovanie. Líniu frontu Teilhard nazval dokonca akousi žiarivou, „svätou“ líniou, teplou, živou líniou, ktorá naberala podobu čohosi vznešeného, pričom pociťoval, že sa nad ňou formuje podstata niečoho vyššieho.

Rada by som podotkla, že k tomuto poznatku sa Teilhard nedostal iba cestou chladnej špekulácie, ale osobne sám pociťoval, že ľudstvo sa vie kumulovať, že sa dokáže akosi zjednocovať, spájať svoje sily, túžby, myšlienky a spoločné zanieštenie. Takže východisko tvorila pre neho priam *fyzická existencia* tohto ľudského zjednotenia a až neskôr sa dopracoval k teoretickému vyjadreniu tohto javu. V tomto teoretickom rámci potom išlo Teilhardovi (podľa všetkého) o vyjadrenie akéhosi *postupu, smerovania* vo vývoji samej reality. Reality, ktorá sa stále viac organizuje a na úrovni človeka dosahuje vysoký stupeň psychickej dokonalosti. Práve tu prichádza podľa mňa na scénu nové hľadisko: môžeme sa legitímne pýtať, či jedinec môže byť súčasťou nejakého bytia, ktoré vzniká akoby „nad ním“? Či ho môžeme pochopiť ako bunku, ktorá je súčasťou kolektívnej (ale organickej) skutočnosti?

Teilhardove úvahy na túto tému zaznamenávame totiž už v eseji z ro-

² TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Écrits du Temps de la Guerre (1916 – 1919)* (Oe. XII). Paris, Éditions du Seuil. 1976.

³ TEILHARD DE CHARDIN, P.: L' Hominisation. In: *La vision du Passé* (Oe. III). Paris, Éditions du Seuil. 1957, s. 75 – 111.

⁴ TEILHARD DE CHARDIN, P.: L' Hominisation. In: *La vision du Passé* (Oe. III). Paris, Éditions du Seuil. 1957, s. 89.

ku 1916 pod názvom *La vie cosmique*⁵ (Kozmický život) v časti nazvanej Smerom k nadčloveku. Nech nás však nepomýli názov a nevytvoríme si analógiu s nadčlovekom, o ktorom písal F. Nietzsche. Pre myšlienkový rámec Teilhardovho uvažovania je typické, že jedinec sa môže rozvinúť iba v rámci spoločnej, kolektívnej skutočnosti ako vyššieho organizmu – ľudstva. Je teda bunkou celku. Ale tento celok sa musí vnútorne organizovať. Tento vyšší organizmus nazýva tiež často nadľudstvom.⁶

V spomenutej práci *L Hominisation* poznamenáva, že „... nad živočíšnou biosférou povstáva ľudská sféra, sféra reflexie, vedomej invenčie, pocítovanej jednoty duší (noosféra, ako ju môžeme nazvať) ...“⁷ Dalo by sa povedať, že noosféra sa vlastne vytvára vďaka trom základným vlastnostiam ľudstva ako biologického druhu: **reflexii** (schopnosti myslenia a sebauvedomenia), **tvorivej invencii** (myšlienkovej vynaliezavosti) a schopnosti „**konšpirácie**“ (v zmysle spolu-myslenia, ko-reflexie).⁸

Pri zavedení termínu noosféra má Teilhard tendenciu ukázať, aké sú vhodné analógie umožňujúce jeho pochopenie. Odvoláva sa tak na to, že vytvorenie pojmu **noosféra** môžeme pochopiť napríklad najskôr ako analógiu k pojmu **biosféra**.⁹ Tento je odvodený od slova *bios*, teda život, ktorý sa rozvinul na zemi. Nad zemou tak povstáva už zmienená noosféra – akoby „zemská“ sféra zložená z *mysliacej vývojovej substancie*.

Základná interpretácia už takto ponímanej **konceptie noosféry** je okrem hlavnej Teilhardovej práce, ktorú napísal v rokoch 1938 – 1940 pod názvom *Le phénomène humain*¹⁰ (Ľudstvo ako fenomén) podaná neskôr ešte v ďalších štúdiách, z ktorých spomeniem aspoň dve najvýznamnejšie: *La Formation de la Noosphere* (Formovanie noosféry)

⁵ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *La vie cosmique*. In: *Écrits du Temps de la Guerre (1916 – 1919) (Oe. XII)*. Paris, Éditions du Seuil 1976.

⁶ Môžeme pre zaujímavosť vlastne uviesť, že Teilhard používa často termíny vo význame l'homme-človek a surhomme-nadčlovek, resp. humain-ľudský a surhumain-nadľudský, humanité-ľudstvo a surhumanité- nadľudstvo.

⁷ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *L Hominisation*. In: *La vision du Passé (Oe. III)*. Paris, Éditions du Seuil. 1957, s. 92.

⁸ Termín „konšpirácia“ nepoužíva Teilhard vo význame „sprisahania“, ale v tom zmysle, ako ho uvádza jeho priateľ Édouard Le Roy, ktorý ním myslí schopnosť *spolu-myslenia*. Obidvoch tiež možno pokladať za spoluautorov zavedenia pojmu noosféra. Odvoláva sa na nich dokonca aj ruský mysliteľ V. Vernadský, ktorý tento termín tiež používal, a ktorý ho od nich preberá, aj keď ho významovo posúva.

⁹ Nie je bez zaujímavosti, že inšpiráciu k vytvoreniu pojmu noosféra môžeme u Teilharda hľadať u geológa E. Suessa, ktorý zaviedol do vedy pojem „biosféra“.

¹⁰ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le Phénomène humain (Oe. I)*. Paris, Édition du Seuil. 1955. V českom preklade vyšla pod názvom *Vesmír a lidstvo*. Praha, Vyšehrad. 1990.

z roku 1947¹¹ a tiež *Les Directions et Conditions de l'Avenir* (Smery a podmienky budúcnosti) z roku 1948.¹²

Koncepcia noosféry

Priblíženie Teilhardovej koncepcie noosféry vyžaduje tiež podotknúť, že už samo používanie slova *koncepcia* treba v tomto prípade chápať vo význame celkového zámeru, plánu či projektu, ktorý Teilhard ponúka. Pozostáva tak z viac-menej prepojených myšlienok a ideí, ktoré vyjasňujú alebo projektujú riešenie nejakého problému. Čiže ide o niečo, čo nie je ešte celkom zdôvodnené, ale existuje ako opodstatnený dôvod pre určité tvrdenia. Je založené na pravdepodobnosti, ktorá sa má potvrdiť. Takže v tomto zmysle aj koncepcia – teda koncepcia noosféry u Teilharda sa dá chápať práve v takomto kontexte.¹³

Spomenutá koncepcia sa však u Teilharda zakladá na mnohých jeho úvahách, ku ktorým dospel v rámci svojej teórie evolúcie, ktorú rozvinul na báze rešpektovania samotného faktu evolúcie a akceptovania základných filozofických postulátov. Vytvoril tak súčasne teóriu jednotiacieho stvoriteľského pôsobenia. Nebudem tu rozvádzať tieto myšlienky, iba pripomeniem, že ide o Teilhardom formulované zákony evolúcie, jej finálne smerovanie, osvetlenie otázky komplexifikácie a nárastu vedomia v evolúcii, teda procesu, ktorý je viditeľný potom predovšetkým na úrovni noosféry. Bez porozumenia týchto aspektov zostane koncepcia noosféry nepochopiteľná.¹⁴

To, čo by som predsa len v tejto súvislosti spomenula, je skutočnosť, na ktorú nás Teilhard často upozorňuje. Je to dôraz na to, že ak noosféra je sférou, ktorá sa stále formuje, je teda vývojovou sférou (stále sa tvoriacim produktom procesu noogenézy), ktorá sa dotýka celého druhu *Homo sapiens sapiens*, môžeme ju poňmať ako pokračovanie biologickej evolúcie. V tomto zmysle je *jej vyššou etapou*, hoci musí byť zakorenená už v *pred-ludskej* etape, tak ako je všetko živé zakorenené v pred-živom. Z tejto perspektívy je potom formujúca sa noosféra zavŕšujúcou etapou evolúcie na úrovni antropogenézy, čiže procesu

¹¹ TEILHARD DE CHARDIN, P.: La Formation de la Noosphere. In: *L'Avenir de l'Homme* (Oe. V). Paris, Éditions du Seuil. 1959, s. 177 – 204.

¹² TEILHARD DE CHARDIN, P.: Les Directions et Conditions de l'Avenir. In: *L'Avenir de l'Homme* (Oe. V). Paris, Éditions du Seuil. 1959, s. 257 – 269.

¹³ Najbližšími výrazmi by mohli byť tiež termíny ako *koncept* alebo *hypotéza*, ktoré vyjadrujú určité pripustenie nejakých tvrdení. Neskôr sa na základe overiteľnosti môžu vyjadriť v podobe teórie. Teóriou už potom nazývame súbor tvrdení, teda myšlienkovú konštrukciu, ktorej elementy vytvárajú koherentný celok a sú dobre zdôvodnené. Tým sa líši od hypotézy. Preto sa nazdávam, že v tomto kontexte možno hovoriť u Teilharda skôr o koncepcii, než o teórii noosféry.

¹⁴ Odkazujem najmä na prácu: PLAŠIENKOVÁ, Z. – KULISZ, J.: *Na ceste s Teilhardom de Chardin*. Trnava, Dobrá kniha. 2004, s. 49 – 75.

hominizácie (ktorý sa stáva procesom supra-humanizácie). Je celkom zreteľné, že Teilhard sa vyhýba používaniu statického pojmu noosféra, pretože vždy zdôrazňuje jej dynamizmus a procesuálnosť v zmysle noogenézy, teda hovorí o *noosfére v procese formovania, stávania sa a rastu*.

Mohla by som ešte doplniť, že noosféra je významovo širší pojem ako civilizácia a kultúra, aj keď je použitá ako výraz pre označenie celého ľudského kultúrno-duchovného dedičstva, tvoreného ľudským rodom. Je však zároveň štruktúrovaným systémom, ktorý predstavuje diferencovanú jednotu mnohosti individuálnych reflexií združených do jediného aktu spoločnej reflexie, čiže *ko-reflexie*. Všetky ľudské myšlienky, city, túžby sa tu prelínajú. Teilhard to vyjadruje nasledovne: „Národy a civilizácie dospeli do takej miery vonkajších stykov, hospodárskej závislosti a duchovnej komunikácie, že ďalej už nemôžu rásť inak, iba tak, že sa prelínajú.“¹⁵ Noosféra je tiež to, čo pretrvalo a čo pretrvá zo všetkých civilizácií a kultúr.

V nadväznosti na moju zmienku o tom, že noosféra je chápaná ako duchovný obal našej planéty a Teilhardom charakterizovaná aj ako mysliaca sféra Zeme, môžem teraz akcentovať práve jej dimenziu duchovnosti. Mohli by sme povedať, že podľa Teilharda ide o celkom novú podobu duchovnosti, ktorá je výrazom vnútornej prepojenosti ľudí a ľudstva ako celku. Ak teda myslíme, cítime, milujeme, vždy prejavujeme svoju duchovnosť.¹⁶ Je to vnútorná dimenzia nášho života, ktorá presahuje zároveň všetky iné roviny.

Pokiaľ by sme chceli rozvinúť tieto Teilhardove úvahy v kontexte súčasného globalizujúceho sa sveta, mohli by sme ukázať, že to, čo môže ľudí navzájom hlbšie spájať okrem ekonomicko-sociálnych otázok, je práve určitá podoba duchovnosti. Jej význam stále narastá, ide ale o to, v akom smere sa bude uberať. Navyše, podstatná hodnota ľudského úsilia, ktoré tvorí noosféru, musí mať podľa Teilharda jednoznačne nezvratný a trvalý charakter.

Cesty rozvoja noosféry v budúcnosti vidí Teilhard v troch hlavných smeroch: *organizovanie vedeckého výskumu, sústreďovanie výskumu na človeka ako predmet poznania a spájanie vedy a náboženstva*. Toto sú tri prirodzené ciele jedného a toho istého postupu.¹⁷ Sú-

¹⁵ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le phénomène humain (Oe. I)*. Paris, Éditions du Seuil. 1955, s. 280.

¹⁶ Spomenutá podoba kolektívnej duchovnosti môže preto presahovať čisto náboženskú alebo etickú tradičnú ukotvenosť, pretože jej hodnoty sú hodnotami, ktoré transcendujú toto rámcovanie. V každom prípade sem ale patrí najmä solidarita, milosrdenstvo, zodpovednosť a láska. Prehĺbenie našej duchovnosti aj týmto smerom pokladám tiež za jednu z výziev dnešnej doby.

¹⁷ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le phénomène humain (Oe. I)*. Paris, Éditions du Seuil. 1955, s. 309 – 310.

časne je to postup nárastu duchovnosti ľudstva. A ľudstvo môže dosiahnuť tento nárast duchovnosti za predpokladu osobnej zrelosti každého z nás. Ale ak má byť noosféra vyššou etapou vo vývoji ľudstva, nemôže mať charakter globálneho termitiska, naopak, musí mať **personalistický** ráz. Táto personalizačná tendencia – v zhode s univerzálnym cieľom celého vesmíru – je u Teilharda premietnutá v jeho úvahách o personalizačnom procese. Je to proces, ktorý sa realizuje nielen na úrovni každého jednotlivca, ale tiež na úrovni celého vesmíru za predpokladu existencie osobného (personálneho) streda vesmírneho univerza.¹⁸

Dodajme ešte, že postupný proces utvárania noosféry nie je podľa Teilharda automatickým procesom, ale je závislý od našej vôle, takže je možné predpokladať, že sú možné v jej rámci aj „štrajky“ či „regresy“. Takže celý proces noosférického *navíjania sa ľudstva*, čiže proces väčšieho „spájania a zjednocovania“ bude procesom stále ťažším a ťažším. Prekážkami budú ťažkosti kultúrnej, intelektuálnej, hospodárskej a najmä psychologickéj povahy. Rovnako mu budú prekážať nebezpečenstvá zo strany šovinizmu, hypernacionalizmu, xenofóbie a možno i vojen. Napriek tomu Teilhard predpokladá, že ľudstvo prekročí akýsi pomyselný symbolický rovník a po prvý raz sa v dejinách ľudstva objaví šanca autenticky a dobrovoľne sa zjednocovať. A na tej druhej pomyselnéj pologuli, podľa miery toho, ako sa ľudstvo bude posúvať k pólu svojho zjednotenia,¹⁹ sa podľa ním formulovaného zákona zložitosti a vedomia vytvorí väčší prírastok vedomia. Narastajúci počet ľudí na planéte, „zhustenie“ ľudstva vyvolá väčšie duchovné, intelektuálne, emocionálne spájanie a dovoľí pochopiť nadnárodný charakter tohto zjednocovania, umožní gigantický rozvoj vedy, techniky a organizácie, ale za podmienky, že bod zjednotenia, bod Omega bude mať ľudstvo stále pred sebou ako finálny cieľ.

Moderný nepokoj a „projekt budúcnosti“

Uviedli sme, že súčasné ľudstvo je v pokračujúcom procese svojho formovania (podľa Teilharda je teraz iba v embryonálnom štádiu vývoja), tvorí teda svoje spoločné vedomie, ktoré pozostáva z dedičstva všetkých predchádzajúcich pokolení, všetkých kultúr a jedincov. Je celkom samozrejmé, že tento proces je doprevádzaný akýmsi moderným nepokojom a obavami.

Moderný nepokoj súvisí so vstupom do nového prostredia, lebo tento vstup sa nemôže uskutočniť bez hrôz vnútorných premien. Teilhard to ukazuje na príklade dieťaťa: „Vari sa nedesí dieťa, keď po prvýkrát otvorí oči? Ak sa máme prispôbiť novým obzorom a zväčšeným hori-

¹⁸ Týmto personálnym stredom je kozmický Kristus.

¹⁹ Teilhard má týmto pólom na mysli bod Omega, ako finálny bod završenia vývoja.

zontom, novému chápaniu časopriestoru, musíme sa akoby vzdať pohodlia tej dobrej a známej dôvernej blízkosti. Musíme si teda vytvoriť novú rovnováhu pre všetko, čo náš duch múdro usporiadal v hĺbke nášho malého vnútrajška.²⁰

Sprievodnými fenoménmi však často býva závrat a dezorientácia. A práve na nich spočíva aj psychológia moderného nepokoja. A táto úzkosť akoby súvisela s objavom našej *reflexie*. A to, že sú aj dnešní ľudia pod vplyvom reflexie, ktorá sa socializuje, ktorá sa zjednocuje, zvlášť nepokojní, o tom niet pochýb. Čosi nás ohrozuje, čosi nám chýba viac ako inokedy a nevieme, čo. A tak sa to Teilhard pokúša pomenovať. Je presvedčený, že polovica tiesne sa môže premeniť v radosť, ak sa rozhodneme urobiť noogenézu podstatou dnešnej kozmogenézy (vývoja celého vesmíru). Lebo problém moderného sveta a jeho nepokoja je v tom, že *nemá a nevidí*, akoby mohol nadobudnúť *istotu*, istotu spočívajúcu v tom, že **evolúcia má svoje východisko**. A to celkom prijateľné.

Projekt spoločnej budúcnosti ľudstva závisí od určenia smerov a podmienok rozvoja. Teilhard v súvislosti s vymedzením hlavných ciest v oblasti rozvoja noosféry poukazuje na to, že sa týkajú aj nášho trojakého smerovania v rovine: *sociálneho rozvoja* – zjednocovanie ľudstva, *technického rozvoja* – maximum vedomia a minimum úsilia a *intelektuálneho rozvoja* – schopnosť vidieť. Podmienky, ktoré pre tento projekt ľudského spoločenstva a procesu humanizácie (resp. pre biologickú evolúciu) musia byť zabezpečené, sa vzťahujú tiež na tri roviny: **podmienky pretrvania** (to je ekologická problematika, ktorá poukazuje najmä na to, že rýchle hospodárske napredovanie nesmie vyčerpať zásoby zeme, že treba hľadať náhrady za uhlie, ropu, kovy); **podmienky zdravia** (to sú otázky genetiky a eugeniky, a tiež otázky preľudnenia) a **podmienky syntézy**, ktoré sú zo všetkých najdôležitejšie (to je vytváranie sociálneho zjednotenia, ktoré nesmie ísť na úkor vytvorenia osobnosti – lebo to je podmienka rozvoja.²¹ Takže môžeme opätovne podčiarknuť, že ak sa človek poddá procesom socializácie, nesmie sa vzdať personalizácie. Proces socializácie musí akceptovať proces personalizácie. Na druhej strane personalizácia nepredstavuje oslabenie socializácie, ale jej umocnenie). A práve spomenutá syntéza sa odohráva na úrovni duchovnej. V tomto zmysle sa realizuje na základe lásky a na úrovni osobných duchovných centier ľudí.

²⁰ TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le phénomène humain (Oe. I)*. Paris, Éditions du Seuil. 1955, s. 251.

²¹ Pozri bližšie: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Les Directions et Conditions de l'Avenir*. In: *L'Avenir de l'Homme (Oe. V)*. Paris, Éditions du Seuil. 1959, s. 260 – 264.

Záver

Napriek mnohým výhradám a kritickým námietkam voči Teilhardovej koncepcii noosféry (najmä z dôvodu, že niektoré jej tézy nemožno ani verifikovať, ani falzifikovať), som toho názoru, že z filozofického hľadiska je dôležitá prinajmenšom v troch rovinách:

1. poukazuje na veľkú hodnotu a kumulatívny charakter každého konštruktívneho myslenia, či sa to týka jedincov, skupín ľudí či celých kultúr;
2. ponúka filozofické vyjasnenie všetkých tendencií, ktorých cieľom je zjednocovanie ľudstva. V súčasnosti sa to týka predovšetkým problematiky globalizácie. V tomto kontexte môže byť koncepcia noosféry pôdou pre vedenie medzikultúrneho a medzináboženského dialógu;
3. umožňuje určiť všeobecné smerovanie a organizovanie planetárneho ľudstva na princípe „diferencovanej jednoty“.²²

Nazdávam sa, že uvedené charakteristické črty, ktoré koncepcia noosféry ponúka, možno inšpiratívne využiť ako základ pre rozpracovanie určitej podoby filozofickej „metafyziky budúcnosti“.²³ Táto metafyzika bude súvisieť aj s Teilhardovou vierou v samotnú budúcnosť. Tematizácia takto nastolenej problematiky však už presahuje zámer tohto príspevku.

Literatúra

- [1] PLAŠIENKOVÁ, Z. – KULISZ, J.: *Na ceste s Teilhardom de Chardin*. Trnava, Dobrá kniha. 2004.
- [2] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le Phénomène humain (Oe. I)*. Paris, Éditions du Seuil. 1955.
- [3] TEILHARD DE CHARDIN, P.: L Hominisation. In: *La vision du Passé (Oe. III)*. Paris, Éditions du Seuil. 1957.
- [4] TEILHARD DE CHARDIN, P.: La Formation de la Noosphere. In: *L Avenir de l Homme (Oe. V)*. Paris, Éditions du Seuil. 1959.

²² Problém jednoty a zjednocovania, ktorý je obsiahnutý takmer vo všetkých Teilhardových prácach, je predsa len najvýstižnejšie problémovo zachytený v krátkej eseji z r. 1936 pod názvom *Esquisse d'un Univers Personnel* (Náčrt osobného univerza). Pozri: TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Esquisse d'un Univers Personnel*. In: *L'Energie Humaine (Oe. VI)*. Paris, Éditions du Seuil. 1962, s. 67 – 114. Jednota musí byť ale zjednotená v **niekom**, nie iba v niečom. Preto Teilhard jednoznačne vidí, že je potrebné sa zjednocovať v personálnom Bohu.

²³ Mala by to byť teda metafyzika, ktorá z môjho pohľadu plne rešpektuje evolúciu (vesmíru, života a človeka) a zároveň náboženskú víziu sveta (kresťanskú interpretáciu teológie spásy). Môže teda poskytnúť i priestor pre náboženské predstavy o dynamickom „pleromatickom“ zavŕšení sveta. Akcentuje tým dôležitosť očakávanej novej „reality“ budúcnosti rovnako v zmysle imanentného cieľa evolúcie, ale zároveň cieľa, realizujúceho sa v horizonte Transcendencie.

- [5] TEILHARD DE CHARDIN, P.: Les Directions et Conditions de l'Avenir. In: *L'Avenir de l'Homme (Oe. V)*. Paris, Éditions du Seuil. 1959.
- [6] TEILHARD DE CHARDIN, P.: Esquisse d'un Univers Personnel. In: *L'Energie Humaine (Oe. VI)*. Paris, Éditions du Seuil. 1962.
- [7] TEILHARD DE CHARDIN, P.: La vie cosmique. In: *Écrits du Temps de la Guerre (1916 - 1919) (Oe. XII)*. Paris, Éditions du Seuil 1976.
- [8] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Écrits du Temps de la Guerre (1916 - 1919) (Oe. XII)*. Paris, Éditions du Seuil. 1976.

Doc. PhDr. Zlatica Plašienková, CSc. pôsobí na Katedre filozofie a dejín filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prednáša etiku, filozofickú antropológiu, ekofilozofiu a špecializuje sa na dielo P. Teilharda de Chardin. V súvislosti s ním sa zaoberá aj problematikou vzťahu vedy a náboženstva.